

ASUPRA UNEI TRADUCERI DIN *BIBLIA* DE LA 1688

Alexandru GAFTON

Numeroase îndemnuri care apar în Cărțile de înțelepciune biblică, în învățăturile lui Isus, precum și în diferitele Epistole se referă la o chestiune centrală în oricare religie: concordanța dintre realitatea profundă și cea aparentă. Fie că este vorba despre gânduri, cuvinte ori fapte, toate sfaturile converg către a îndemna pe credincios spre curăția gândurilor și evitarea cuvintelor ori faptelor duplicitare.

În *Ex.*, 20, 17, porunca divină impune credinciosului să nu râvnească la bunurile aproapelui. Nu se solicită cenzura ori stăpînirea unui gând, ci curăția deplină a gândurilor, stare care decurge din edificarea unei concepții despre viață, în concordanță cu principiile trasate de Lege (cerința poate fi îndeplinită doar în urma unui exercițiu intelectual prin care bunurile aproapelui sînt concepute ca atribute inalienabile ale acestuia, în concordanță cu preceptele Legii). Prin conceperea realității în deplină concordanță cu Legea – adică plantînd limite de neînlăturat, asumînd libertățile Legii și respingînd anarhiile (care se află doar în afara ei) – se ajunge la inexistența oricărei ispite.

În diferite alte locuri ale textului biblic, apar îndemnuri către stăpînirea de sine, dominarea diferitelor sentimente și stări, a pornirilor instinctuale etc. De fiecare dată, îndemnul stopării unor astfel de impulsuri se referă la o acțiune în mai multe etape. În primul moment, este necesară înfrînarea de la manifestarea acelor stări (prin urmarea unui tipar de gândire, lingvistic și/sau comportamental), după care urmează un proces complex prin care ființa umană se edifică pe baza a diferite precepte, toate avînd în comun același element și același prim obiectiv: obținerea concordanței dintre realitatea profundă a individului și formele concrete de manifestare a acesteia, totul în conformitate cu Cuvîntul lui Dumnezeu, transmis prin Lege. Limpezimea sufletească, spirituală și mentală generează acte în conformitate cu voința divină și cu destinul pe care Divinitatea l-a trasat ființei umane.

Probabil că, alături de *Cartea înțelepciunii lui Isus Sirah*, din *Vechiul Testament*, scrierea neotestamentară care accentuează cel mai mult armonia dintre gând, credință, cuvînt și faptă este *Epistola lui Iacov*, care

dezbate, sintetizează și recomandă cu pasiune o serie de învățături cristice (răbdarea, credința nestrămutată în Dumnezeu, stăpînirea de sine, echilibrul între cuvînt și faptă, tratarea semenilor în mod egal, indiferent de statutul social ori de alte diferențe neesențiale din punctul de vedere al relației omului cu divinitatea, eliminarea tuturor pornirilor ce nu vin de la Dumnezeu, înfrînarea limbii, limpezimea caracterului și practicarea binefacerii).

Iacob observă pe rînd elementele de articulație, în măsură să distorsioneze relația gînd – credință – cuvînt – faptă.

Unul dintre acestea se află în echilibrul între credință și fapte, în comunicarea reciprocă dintre acestea: „Ce folos, frații mei, dacă cineva zice că are credință, dar fapte nu are? Oare poate credința să-l mîntuiască?” (*Iac.*, 2, 14), „Așa și credința: dacă nu are fapte, doar în ea însăși e moartă” (*Iac.*, 2, 17), „Și după cum trupul fără suflet este mort, tot așa și credința fără fapte este moartă” (*Iac.*, 2, 26).

Un altul stă în limbă, ținînd de dualitatea darului vorbirii, motiv pentru care Iacob avertizează: „dar limba, nimeni dintre oameni n-o poate domoli (...). Cu ea îl binecuvîntăm pe Domnul și Tatăl, cu ea îi blestemăm pe oamenii care sînt făcuți după asemănarea lui Dumnezeu. Din aceeași gură ies binecuvîntarea și blestemul. Frații mei, asta nu trebuie să fie așa!” (*Iac.*, 3, 8-10).

În plus, cuvîntul poate intra în discordanță cu fapta: Așa să vorbiți și așa să faceți, ca unii care va să fiți judecați prin legea libertății” (*Iac.*, 2, 12).

În fapt, îndemnurile lui Iacob sînt mult mai profunde decît par la prima vedere. Ele vizează fiecare nivel important (gînd, credință, cuvînt, faptă) și încearcă să reconfigureze fiecare nivel, în deplină concordanță cu voința lui Dumnezeu, să aducă limpezime și curăție atît în interiorul acestor niveluri, cît și în cadrul întregului ansamblu, astfel încît, în final, ele însele, relațiile dintre ele, precum și întreagă ființa umană să fie asemenea unei coloane translucide, prin care învățătura divină circulă nestingerită și nepătată, de nimic obliterate. De aceea, la un moment dat, Iacob ajunge să exclame: „Așadar, cel ce știe să facă binele și nu-l face, păcat își este sieși” (*Iac.*, 4, 17), întrucît nimic nu trebuie să ramîna ascuns.

Datorită caracterului sacrosanct al cuvîntului, însă, probabil că una dintre cele mai teribile greșeli ar fi rostirea unui jurămint. După ce se enunță în Biblie interdicția luării în deșert a numelui lui Dumnezeu (*Ex.*, 20, 7), chestiunea sacrosanctității cuvîntului apare tot mai des, fiind tratată în majoritatea cărților biblice¹. Dacă în *Levitic* și în *Numeri* încă mai este

¹ Pentru chestiunea caracterul sacrosanct și demiurgic al cuvîntului, vezi și Al. Gafton, *Numele în Biblie*, în AUI, LI (2005), p. 165-179.

acceptat jurământul (în special *Num.*, 30, apoi *Dt.* 23, 22), prin cuvântul lui Isus, în *Noul Testament* (*Mt.*, 5, 33-37), acesta este total interzis.

„Ați auzit că s-a spus celor de demult: «Să nu juri strîmb, ci jurămintele tale să le ții înaintea Domnului». Eu, însă, va spun: «Să nu te juri nicicum: nici pe cer, fiindcă este tronul lui Dumnezeu, nici pe pămînt, fiindcă este așternut al picioarelor lui, nici pe Ierusalim, fiindcă este cetate a Marelui Împărat, nici pe capul tău să nu te juri, fiindcă tu nu poți să faci un singur fir de păr alb sau negru». Ci cuvîntul vostru să fie: Da, da; Nu, nu. Iar ce este mai mult decît atît, de la Cel Rău vine”.

În contextul discursului său complex, Iacob reia această interdicție, încadrînd-o armonios în rîndul și în spiritul sfaturilor pe care le dă, și în cel general al Epistolei: „Dar înainte de toate, frații mei, să nu vă jurați, nici pe cer, nici pe pămînt, nici cu orice alt jurământ; ci *Da-ul vostru să fie da și Nu-ul vostru să fie nu, ca să nu cădeți sub judecată*” (Anania, *Iac.* 5, 12), exprimînd exact ideea concordanței neștirbite dintre cuvînt și faptă, a realizării întocmai a cuvîntului.

În Biblia lui Luther, respectiv în cea a regelui Iacob, textul este redat după cum urmează: „Vor allen Dingen aber, schwört nicht, weder bei dem Himmel noch bei der Erde noch mit einem andern Eid. Es sei aber euer Ja ein Ja und euer Nein ein Nein, damit ihr nicht dem Gericht verfallt”, „But above all things, my brethren, swear not, neither by heaven, neither by the earth, neither by any other oath: but let your yea be yea; and your nay, nay; lest ye fall into condemnation”².

Segmentul apare redat întocmai și în *Noul Testament* de la Bălgrad (1648): „Iară mainte de toate, frații miei, nu giurareți nece pre cer, nece pre pămînt, nece cu alt giurămîntu, iară cuvîntul vostru fie așa: «ei, ce nu e nu-i»³, ca să nu cădeți în giudecată”, ceea ce corespunde atît cu textul latin, sursă a acestei traduceri românești: (...) *Sit autem sermo vester. Est, est: Non, non: ut non sub iudicio decidatis*, dar și cu cel grecesc: (...) η/τω δεη υομω~ν τοη ναη ναη, καιη τοη ου/ ου/, ι'να μηη υοποη κριασιν περσητε.

Față de acestea, *Biblia* de la 1688 prezintă lucrurile diferit: „Și mai nainte de toate, frații miei, nu vă jurați nice pre ceriu, nice pre pămînt, nice pre alt orice jurământ. Ce fie voao: «Așa!», așa și «Nu!», nu, ca nu în fățarnicie să cădeți!” (BB). S-ar putea crede că atît traducerea pe care o dă segmentului final NTB, cît și cea dată în BB pot fi acceptate (cine jură

² Cf. *The New English Bible*, Oxford & Cambridge University Press, 1961: „Above all things, my brothers, do not use oaths, whether ‘by heaven’ or ‘by earth’ or by anything else. When you say yes or no, let it plain ‘Yes’ or ‘No’, for fear that you expose yourselves to judgement”.

³ Credem că segmentarea indică o scăpare a editorilor NTB, deoarece ar fi trebuit să fie: „(...) cuvîntul vostru fie: «Așa!», ei, ce nu e, nu-i”, unde *ei* este o formă a afirmației, ocurentă în vechile texte românești (vezi răspunsul Safirei, în CB, FA, 5, 8: „«Spune-mi, au spre atîta satul vîndut-ați?» E ia zise: «Ee! Spre atîta»”).

strîmb, sau se întîmplă să nu își poată ține cuvîntul, poate ajunge să fie judecat, după cum, în urma jurămîntului fals ori a promisiunii neîmplinite, poate fi socotit fățarnic), chiar dacă limitele s-ar largi foarte mult. Privind la cum se tradusesese acest segment în versiunile secolului al XVI-lea, alături de uniformitate, putem constata aceeași soluție precum în BB: „frații miei, nu jurareți-vă, nice cu ceriul, nice cu pămîntul, nice cu altul cu carevare jurămîntu. Ce fie voao: ce iaste, iaste și ce nu e, nu e, dreptu *se nu întru fățarie cădeți*” (CB), „frații miei, nu vă giurareți, nece cu ceriul, nece cu [pă]mîntul, nece cu altul oarecarele giurămîntu. Ce fie, amu, voao: cia ce iaste, ee și ceia ce nu e, nu, *se nu în fățarie cădeți*” (CV), „frații miei, nu vă jurareți nece pre ceriu, nece pre pămînt, nece cu alt fie ce blăstem. Fie voao: ce iaste, iaste, e ce nu e, nu, *de nu în fățarie să cădeți*” (CP). Soluția secolului al XVI-lea trebuie căutată în textul slavon, acesta fiind modelul celor trei versiuni românești. Analiza textului slavon ne arată că acestea (CB, CV și CP) au urmat întocmai ceea ce apărea în sursa și modelul lor: **ДА НЕ БЪ ЛИЦЕМЪРІЕ ВЪПАДАЕТЕ**, sl. **ЛИЦЕМЪРЪ** avînd sensul ‘υποκριτη~η’, ‘simulator’. Dacă o astfel de situație este de înțeles pentru textele românești ale secolului al XVI-lea – întrucît acestea aveau ca unică sursă și model textul slavon, orice apărea acolo fiind doar preluat, și neexistînd posibilitatea verificării traducerii cu ajutorul vreunei versiuni de control –, ea stîrnește curiozitatea cînd apare în BB.

Textul muntenesc al *Noului Testament* din BB nu s-a edificat prin contribuția vreunui text românesc din secolul al XVI-lea, și nici pe baza contribuției vreunui text slavon. El rezultă din revizia NTB, traducerea ardelenescă fiind verificată și adusă la principiile revizorilor munteni, cu ajutorul unei versiuni grecești⁴. De aceea, putem crede că revizorii munteni – întocmai precum traducătorii slavi – fie nu au tratat cu atenție secvența υποα- ‘sub, dedesubt’ și κριασιη ‘proces, judecată’ (lit. ‘sub judecată’), pe care au tratat-o ca și cum ar fi fost gr. υποκριασιη ‘prefacere’, fie chiar au urmat o versiune care să fi avut exact conținutul tradus.

Dincolo de aceste constatări, apare o altă chestiune. Traducătorii români din secolul precedent nu aveau la dispoziție decît textul slavon: dacă acesta conținea o eroare, ori o opțiune care îndrepta traducerea pe o cale, lipsiți de posibilitatea oricărui control, ei erau dinainte îndreptați către și pe respectiva cale⁵. Lucrul acesta însă nu este valabil și pentru revizorii BB. Ei nu traduceau un text, ci îl revizuiau. Asta înseamnă că ei aveau deja în față rezultatul unei traduceri în limba română. Totodată, ei făceau revizia

⁴ Pentru chestiunea traducerii BB vezi cele două studii din finalul volumului al doilea al ediției *Biblia 1688*, Iași, 2002.

⁵ Pentru chestiunile traducerii textului biblic, vezi Al. Gafton, *După Luther*, Iași, 2005, Idem, *Palia de la Orăștie* (1582), vol. II, *Studii*, p. 7-257, Idem, *Biblia de la 1688. Aspecte ale traducerii*, în „Text și discurs religios”, 2/2010, p. 49-72.

pe baza unui alt text (cel grecesc), deci aveau în față două soluții asupra cărora puteau discerne. Manifestându-și reticențele față de textul ardelenesc (cum, de altfel, procedează frecvent, știind că acesta este construit pe baza, mai ales, a versiunii latine), revizorii munteni înclină frecvent să urmeze cu strictețe textul grecesc. În general, versiunea revizuită a *Noului Testament* din BB este una care evită modalitățile de exprimare edificate pe baza *Vulgatei* (adoptate și promovate fără opreliște de către traducătorii NTB), căutând pe cele proprii limbii grecești, așa cum apar în versiunea din această limbă a *Noului Testament*. Chiar astfel însă, mai apare o chestiune. În cazul pe care îl analizăm, nu mai este vorba doar despre o opțiune a unor revizori, ci despre o opțiune care indică faptul că ei ierarhizaseră sursele. Înțelegând că revizia presupune și posibilitatea de a respinge o soluție dată, se înțelege și că pasul următor și firesc este de a căuta soluția în textul pe baza căruia se execută revizia.

După cum ne arată ediția Nestle-Aland a *Noului Testament* (la subsolul p. 597), unele ediții prezintă în locul respectiv $\epsilon\iota\gamma$ $\upsilon\pi\omicron\kappa\rho\iota\sigma\iota\nu$ (sic!). Respingând soluția (corectă) a cărturarilor ardeleni și îndreptându-se către textul grecesc, revizorii munteni arată și că au folosit o ediție grecească comună sau apropiată de cea utilizată în secolul anterior de către traducătorii slavi. Respingând ceea ce apărea în textul ardelenesc, ei au socotit, probabil, că NTB „rafinase” forma, supunând-o unei analize care nu trebuia făcută și, pe baza faptului că ierarhizaseră sursele, au acordat o încredere mai mare celei grecești pe care o foloseau. Ca urmare, au „refăcut” forma și au tradus în consecință. Faptul a fost facilitat și de aceea că rezultatul a fost o traducere care avea sens și care putea fi lesne acceptată. Astfel de situații apar destul de frecvent și ilustrează nu atât necesitatea unei foarte bune cunoașteri a limbii din care se traduce (în fapt, nu aceasta a fost cauza alegerii), cât pe cea de a traduce cu ajutorul mai multor versiuni de control. Chiar astfel însă, este posibil ca textul prim, în esența sa, gândul autorului, să ne rămână necunoscute pe deplin, și lipsite de limpezimea dorită.